

Lektio

Sonja Tanhua

Kolttasaamelaisen kyläkokousjärjestelmän vaikuttamisen strategiat ja taktiikat 1920–1979

Kiinnostukseni kolttasaamelaisten ja eritoten kyläkokousten historiaa kohtaan syntyi jo perusopintovaiheessa, kun havaitsin, ettei kolttasaamelaisten kyläkokousjärjestelmää etenkaan sotien jälkeisenä aikana ole juurikaan tutkittu. Lisäksi tuntui, että kolttasaamelaisten historia ja sen esitykset ylipäänsä rakentuivat tutkimuksille, jotka ulottuvat myöhäisimmillään vuoteen 1952 tai 1955, jolloin kolttasaamelaisten uudelleenasettamisen katsotaan päättyneen talojen valmistumisen tai viimeistään kolttalain vahvistamisen myötä. Lisäksi kaipasin lisää tietoa siitä, miten kauas menneisyyteen kolttasaamelaisten maa- ja vesioikeuksia koskevia asiakirjoja voidaan jäljitellä, kun arkistoaineistoihin viitataan jo yleisesti ikiaikaisten maa- ja vesioikeuksien perustana.

Kolttasaamelainen kyläkokousjärjestelmä luottamusmiehineen on nähty perinteisen tai ”alkuperäisen” saamelai-

sen siidajärjestelmän ja itsenäisen päätöksenteon eli saamelaisen itsehallintojärjestelmän ilmentymänä. Näistä mielikuvista huolimatta kyläkokousjärjestelmän historiaa tai nykyistä toimintaa on tutkittu melko vähän itsehallinnon ja toimijuuden mahdollisuuden näkökulmasta. Tässä tapauksessa siidalla voidaan tarkoittaa sekä maantieteellistä aluetta että suku- ja perhekunnista koostuvaa yhteisöä.

Tutkimus ja keskustelu saamelaisesta toimijuudesta ja itsehallinnosta on Pohjoismaissa ja Suomessa keskittynyt tarkastelemaan saamelaiskäräjien ja saamelaisen itsehallinnon suhdetta. Kolttasaamelaisten kyläkokous on saatettu mainita ohimennen tai lyhyesti, todeten sen olevan lähempänä alkuperäistä saamelaista päätöksentekojärjestelmää kuin nykyiset Saamelaiskäräjien tavat toimia.

Nyt käsiteltävänä oleva väitöskirjani pyrkii paikkaamaan tätä puutetta ja osallistumaan osaltaan keskusteluun siitä, mihin kolttasaamelainen itsehallinnon muoto eli kyläkokous sijoittuu saamelaisten tai laajemmin alkuperäiskansojen itsehallinnon järjestämistapojen tarkastelussa. Tarkastelen myös, miten kyläkokoukset sekä luottamusjärjestelmä ovat säilyttäneet paikkansa/roolinsa elimellisenä osana kolttasaamelaista yhteisörakennetta samalla kun vastaavat

toimijat ovat muista saamelaisyhteisöistä ainakin tunnustettuina hallinnonvälisinä kadonneet. Tavoitteenani on ollut hahmottaa, missä määrin kolttasaamelaiset ovat voineet vaikuttaa omiin oloihinsa ja mahdollisuuksiinsa, jotka vuosikymmenten ja -satojen kuluessa ovat yhä vahvemmin kytkeytyneet valtaväestöjen yhteiskuntiin ja näiden yhteiskuntien määrittelemiin raameihin.

Historiaa ja historiantuntemusta tarvitaan, jotta voi ymmärtää ympäröivää maailmaa. Miksi me yhteisönä toimimme kuin toimimme, ja miksi yhteiskuntamme on rakentunut sellaiseksi kuin se tänä päivänä on. Historiaa voi ajatella syyn ja seurausten jatkumona, joka etenee pisteestä toiseen osittain sattumien kautta. Aika, ja ehkä historiakin voidaan käsittää myös monien alkuperäiskansojen tapaan syklistä, monikerroksisena ja toistuvana.

Itseen toistavalta tuntuvat ainakin ne keskustelut, joita Suomessa käydään vuosikymmenistä toiseen alkuperäiskansasaamelaisten oikeudesta hallinnoida ja käyttää maitaan ja vesiään. Kirjoitetun historian puutteista huolimatta saamelaisilla on kansana tuntemusta ja tietoa omista esivanhemmistaan sekä näiden tavoista toimia ja harjoittaa elinkeinoja kestävästi ja yhteisymmärryksessä muiden saamelaisten kanssa.

Monet meneillään olevat prosessit

saamelaisessa yhteiskunnassa osoittavat, että tutkitulle historiatiedolle on tarvetta. Saamelaisten tarinat eivät ole useimmiten kuuluneet valtaväestöjen kertomiin suuriin tarinoihin kansakunnasta ja sen synnystä. Saamelaisten ja monien muidenkin alkuperäiskansojen historia ja historiantuntemus on ollut pitkälti suullista perinnettä, jossa kirjoitetulla historialla ja tarinankerronnalla on ollut paikkansa vasta viimeisen vuosisadan ajan. Saamelaisten parissa suullinen muisti alkoi vähitellen 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa muuntua muistelmaja- ja muistelukirjallisuudeksi. Johan Turin *Muitalus sámíid birra* (1910) oli ensimmäinen saamelaisen kirjailijan saameksi kirjoittama lähihistorian kuvaus 1900-luvun alun porosaamelaisten elämästä ja tavoista.

Saamelaisten ja muiden alkupe- räiskansojen omat ja uudet historiatul- kinnat laajemmin syntyivät samaan aikaan, kun historiatieteiden sisällä koetiin huomattavia muutoksia. Toisen maailmansodan jälkeen ja 1970-luvulla voimistunut kulttuurinen käänne historia- tieteiden sisällä merkitsi sitä, että tutki- muksen huomio siirtyi suurmiesten ja valtioiden historioista kohti aiemmin marginaaliin jääneiden ihmisten ja ryh- mien historiaa ja näkökulmia. Paradig- man muutoksen aikoihin alkaneen saa- melaisen historiantutkimuksen pionee-

reihin kuuluu muun muassa Samuli Ai- kio, jonka töitä Kalevalaseura julkaisi jo vuonna 1971 (*Saamelaistietoa sanoin ja kuvin*). Aikio kokosi vuonna 1980 kuvi- tetun *Sámíid historja* -teoksen, jossa kä- siteltiin saamelaisten historiaa lukuisten eri lähteiden kautta, ja tehtiin uudenlai- sia, saamelaisia tulkintoja. Myöhemmin tätä teosta laajennettiin ja se painettiin kovakantisena vuonna 1992.

Saamenhistorioissa tutkimus ja ku- vaukset rajautuvat yleensä nykyisten Norjan, Ruotsin ja Suomen saamelais- alueille. Hyvin usein itäsaamelaiset, joi- hin myös kolttasaamelaiset kuuluvat, ovat rajautuneet etenkin varhaisimmis- ta esityksistä ulkopuolelle.

Kolttasaamelaisten historiaan kes- kittyneitä teoksia alkoi ilmestyä enem- män 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa. Esimerkiksi vuonna 1990 julkaistu Päivi Holstin pro gradu -tutkielma *Suonikylän koltat vuosina 1939–1957* käsitteli Suo- meen asutettujen kolttasaamelaisten lä- hihistoriaa. Norjalaisen historiantut- kijan Astri Andresenin teos vuodelta 1989 esittelee Norjan puolelle jääneiden Paatsjoen alueen kolttasaamelaisten his- toriaa ja assimilaatiota.

Kolttasaamelaisille historian kerto- minen eli tiedon ja tarinoiden siirtämi- nen sukupolvelta toiselle on perinteises- ti tapahtunut suullisen kerronnan muo- dossa. Leu'ddit eli kolttasaamelaisten

tarinalaulut ovat yksi yhteisön yhteisen muistin paikkoja tai tapoja muistaa ta- pahtumia ja ihmisiä sekä välittää tietoa eteenpäin. Leu'ddeilla ja suorasanailla muisteluksilla on kollektiivisessa muis- tissa säilytetty yhteisöä koskevia tärkei- tä tietoja. Koska leu'ddit olivat alun pe- rin tarkoitettu varsin suppealle yleisöl- le, ei leu'ddeissa ollut tarvetta erityisesti esitellä tapahtumia tai niissä esiintyviä henkilöitä, koska kaikki kuulijat tunsivat ne. Esimerkiksi Marko Jouste toteaa, että mainituista syistä johtuen historial- listen leu'dd - tallennusten tulkitseminen nykypäivästä käsin on osoittautunut eri- tyisen haastavaksi tehtäväksi.

Vastoin yleisiä käsityksiä kolttasa- melaisen historiaa voidaan jäljittää kir- jallisiakin lähteitä hyödyntäen aina vii- kinki- ja roomalaisaikaan. Merkinnä- ja lähteet ovat kuitenkin puutteellisia ja hajanaisia. Monien rajojen ja kansojen asuttama kolttasaamelaisten kotiseutu on ollut erilaisten myllerrysten ja into- himojen kohteena vuosisadasta toiseen. Kuitenkin viimeiset 200 vuotta ovat ol- leet erityisen vaiherikkaita alueelle ja sen väestölle. Nälänhädät, sodat ja esimer- kiksi teollistuminen ja sen tarpeet ovat saaneet aikaan muutoksia alueen rahan- vedoissa ja väestörakenteessa.

Ensimmäisen maailmansodan jäl- keen ja Venäjän keisarikunnan hajottua käytiin rauhanneuvottelut Suomen ja

Neuvosto-Venäjän välillä, ja lopulta lokakuussa 1920 solmittiin Tarton rauha. Sen seurauksena kolme kolttsaamelaisista siidaa liitettiin osaksi Suomea. Kolttsaamelaisista tuli Suomen kansalaisia ja sen lakien alaisia. Vuonna 1944 nämä alueet menetettiin Neuvostoliitolle, ja Lapin sodan jälkeen Petsamon alueen väestö uudelleenasetettiin pääasiassa Lapin ja Pohjois-Pohjanmaan alueelle. Kolttsaamelaisten uudeksi asuinalueeksi muodostuivat Inarin kunnan itäosat. 1960- ja 1970-luvuilla kolttsaamelaisen yhteisön rakenne muuttui porotalouden motorisoituessa ja nuorten muuttaessa pois kotiseutualueelta. Samaan aikaan saamelaispolitiikka alkoi olla yhä näkyvämpää, ja moni kolttsaamelainen lähti mukaan yleissaamelaiseen liikehdintään, esimerkiksi ehdolle saamelaisvaltuuskunnan vaaleihin.

Väitöskirjatutkimukseni sijoittuu monimuotoiselle saamentutkimuksen ja saamelaisten historian tutkimuksen kentälle. Työni on yksi uusimpia ja laajimpia suomenkielisiä esityksiä erityisesti kolttsaamelaisten kyläkokousjärjestelmien historiasta, ja se tarjoaa näkökulman kolttsaamelaisen toimijuuden ja aktiivisen vaikuttamisen tarkastelulle.

2020-luvulla vallitsevan tieteen ja historian dekolonisoimisen hengessä väitöstyöni pyrkii nostamaan esille kolttsaamelaisten omaa aktiivista osallistu-

mista ja tietoisia ratkaisuja usein käytettyjen uhriroolien ja esitysten sijaan. Tutkimukseni perustana toimivat analogiset arkistolähteet eli erilaiset arkistoidut paperiaineistot, kuten erilaiset asiakirjat, kirjeet, pöytäkirjat ja päätökset.

Olen pyrkinyt käyttämään työssäni laajasti ensisijaisia lähteitä eli alkuperäisiä asiakirjoja ja niiden kopioita, jotka ovat syntyneet lähellä tapahtumajankohtaa. Olen suosinut kolttsaamelaisten itsensä tuottamaa aineistoa aina kun se on ollut mahdollista. Määrä on 1920–1930-luvuilla vähäinen suhteessa koko aineistoon, mutta myös muusta, suomalaisten viranomaisten laatimasta aineistosta on löydettävissä kolttsaamelainen ”ääni” kun aineistoa luetaan uudestaan ja uudestaan. Toisen aineistokokonaisuuden muodostavat sanomalehdet, ja kolmannen ”aikalaistutkimukset” eli vuosien 1920 ja 1979 välillä julkaistut tutkimukset ja raportit, jotka käsittelevät kolttsaamelaisten elämää, kulttuuria ja historiaa. Näistä mainittakoon klassikoina Väinö Tannerin ja Karl Nickulin teokset sekä uudempina Pertti J. Pelton ja Tim Ingoldin työt.

Aikalaisteosten joukosta kolttsaamelaisten tekemiä tutkimuksia ei juurikaan löydy, mutta kolttsaamelaista ääntä tässä tutkijoiden joukossa edustavat Sinikka Semenojan vuonna 1992 julkaistu opinnäytetyö sekä vuosikymmen

myöhemmin ilmestynyt Matti Sverlofin teos.

Aineistoa olen analysoinut lähiluvun menetelmällä. Sen tärkeimpänä periaatteena pidetään usein sitä, että lukeminen tapahtuu useaan kertaan eri näkökulmista. Toiston tai paluun muodossa tapahtuva keskittyminen syventää jatkuvasti kuvaa samana pysyvään kohteeseen, jonka kertoma tarina saa uusia ulottuvuuksia joka lukukerralla. Aineiston lukemista ja tulkintaa ohjaavat tutkijan aiempi tieto, havainnot tekstistä sekä uusi tieto, joka on saatu edellisen lukukerran jälkeen.

Historiantutkimukselle on tavallista, että teoreettisia ja metodologisia käsitteitä omaksutaan muista lähitieteistä. Tällöin käytettävää teoriaa tai käsitettä kekeilläään sen selvittämiseksi, voidaankos sen avulla vastata niihin kysymyksiin, joita historian tutkija on halunnut aineistoiltaan kysyä. Koska tutkimukseni on hyvin aineistolähtöinen, olen suunnannut katsettani enemmän muutamien avainkäsitteiden kuin laajojen teoreettisten mallien avulla. Tämä vastaa historioitsija Ville Yliaskan näkemystä siitä, että jo menneisyyden tapahtumien käsitteellistäminen on teoretisointia. Hänen mukaansa käsitteet luovat teoreettisia malleja, ja tämä koskee kaikkia tutkijan käyttämiä käsitteitä.

Tässä työssä erityisesti toimijuus-

den käsitettä käytetään katseensuuntaajana, jolla kiinnitetään huomiota ennen kaikkea kolttasaamelaisten pyrkimykseen, kykyyn ja mahdollisuuksiin vaikuttaa oman yhteisönsä hyvinvointiin sekä omaa toimeentuloaan käsittelevään päätöksentekoon. Näitä tavoitteita ajettiin ennen kaikkea kyläkokous- ja luottamusmiehinstituutioiden kautta, ja siksi niiden tarkastelu poliittisen toimijuuden ja toiminnan näkökulmasta on perusteltua.

Kolttasaamelaisten kyläkokousjärjestelmää voisi kuvata muuttuneisiin olosuhteisiin sopeutuvaksi ja sopeutuneeksi aktiiviseksi toimijaksi, joka vielä 1800–1900-lukujen vaihteessa oli osa venäläistä hallintojärjestelmää. Kyläkokoukset toimivat suhteellisen itsenäisesti ja niillä oli mahdollisuus päättää jossain määrin alueidensa käytöstä. Suomen alaisuuteen siirryttäessä maininnat muiden kuin Suonikylän kolttasaamelaisten kyläkokouksista katoavat lähes kokonaan arkistoaineistoista 1920-luvun aikana. En pidä syynä kyläkokous- tai luottamusmiehinjärjestelmän loppumista vaan sitä, että niiden toiminnot sulautuivat osaksi muita suomalaisten viranomaisten ja lainsäätäjien vaatimia päätöksentekuelimiä ja järjestäytymisen muotoja. Tällaisia olivat esimerkiksi paliskunnat ja paliskuntalaitos sekä kalastuskunnissa toimi-

minen ja niiden organisoiminen.

Tutkimukseni on tuonut uutta tietoa kolttasaamelaisten historiasta viimeisen sadan vuoden aikana, samoin kuin muuttanut tulkintojakin tietyistä aiheista, jotka olivat jääneet aiemmin käsittelemättä. Kyläkokousten aktiivisuus erityisesti maa- ja vesioikeuskysymyksissä vuosisadasta toiseen kuvastaa hyvin kolttasaamelaisten kuten muidenkin saamelaisten suhdetta maahan ja sen merkitystä koko kulttuurille. Kamppailumaiden ja vesien käytöstä sekä päätösvalasta näyttää jatkuvan tänäkin päivänä.

Teksti perustuu FT **Sonja Tanhuan** väitöskirjasta *Kolttasaamelaisen kyläkokousjärjestelmän vaikuttamisen strategiat ja taktiikat 1920-1979* laadittuun lektioon, joka esitettiin Oulun yliopistossa 4.2.2023. Väitöskirja on saatavilla osoitteessa <http://urn.fi/urn:isbn:9789526235745>.